

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כז, תשל"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על העברית שביידיש האמריקנית לעומת הלעז שבעברית הישראלית

המשותף לשכבה התרבותית בניו-יורק היא הקריאה היום-יומית ב־ניו-יורק טיימס¹ והדפדוף לסירוגין בעיתוני אחה-צ. העיתון הראשון שומר על הרמה שהקים לו הן בבחירת התוכן והן בליטוש הסגנון. עיתון אחה-צ מכון לעם: הוא מתרחק משפת האינטליגנציה ושואף למשוך את ההמונים בתוכנו ובצורתו. אוכלוסיית ניו-יורק למיליוניה, המוני העם, הם מהגרים, המדברים בשפות שונות. האנגלית שבפיהם רוויה מונחים, צירופי מלים, סגנון ומבטא זרים. נשאלת השאלה: באיזו מידה ניתן להבחין בתכונה זו בעיתונות? בתוכן רבים הם דברי החדשות, המאמרים, המודעות והתצלומים, המשקפים את החיים הרב-גוניים של העדות השונות בכרך. האם נכון הדבר גם לגבי הלשון?

אין צורך לציין, שכל מה שמופיע ב־טיימס², עובר תחת שבט הביקורת של עורכי לשון, וזה הולם את מעמדו הנכבד של העיתון הזה, הנפוץ בכל היבשת. מצויים בו דרך קבע מטבעות לשון, שאין לסטות מהם, ולפעמים הם מצויים במידה מופרזת. עד לפני שנים אחדות, למשל, לא היה העיתון מדפיס את שמו של רב או כומר פרוטסטאנטי בלי לכנות אותו "דוקטור רורנד". והנה אחד מחיבוריו של

סגן עורך ה"טיימס", תיאודור ברנשטיין – ספר בן חמש מאות עמוד, המכונה The Careful Writer. המחבר מגלה את השקפתם של המכריעים בעיתון והמשפיעים על סגנונו. הנטייה בחיבור זה, לפי עדותו של המו"ל, היא "לשחרר את האנגלית שבכתב מאלה, שאינם רואים בה התפתחות, אלא חושבים אותה לדבר שאינו ניתן לשינוי; והוא גם שולל את דעת הקיצונים שבמחנה השני, הגורסים: Whatever the people say is O.K. ("כל אשר יאמר העם, שמע, בקולו"). זהו מדריך בשימוש המלים, בתחביר, בהבנת המשמעות המדויקת של כל מונח ומונח, במלות-החיבור ובמלות-היחס המתאימות, בקיצור – תרבות לשון הפתב! וזהו רק אחד בסדרת ספרים של אותו מחבר.

אפשר לטעון ולומר: הלא זו לשון חכמים, הלשון האריסטוקרטית של ה"טיימס"! ומה בנוגע לעיתוני הצהריים, המדברים אל העם בשפתו? לתפוצה הגדולה ביותר, כשלושה מיליונים, זוכה העיתון "דיילי ניוס"; לחצי מיליון בערך מגיע "ניו-יורק פוסט"; וכמעט כל תפוצתם של אלה היא בניו-יורק הגדולה. בין המיליונים של עיר זו: כושים ולשונם האנגלית העיקשת; פורטוריקנים ושפתם המשובשת; איטלקים, פולנים, יוונים ואנגליתם המסולפת; יהודים והו'ארגון האנגלי-ידי שלהם; וגם יוצאי האיים הבריטיים ושפתם האנגלית השורשית. אפשר אפוא לצפות, שעיתון המשרת ערב-רב זה, השואף להגיע לכל השכבות הנמוכות, והנמנע משום כך מלכתוב בשפה גבוהה, וכן אותה "עיתונות צהובה", המרבה טיפול בענייני מין, אלימות, שחיתות – אפשר לצפות,

שעיתונות זו לא תסתייג משימוש בלשון הקוראים בה. וראה זה פלא! גם שם לא נמצא בלשון החדשות והכתבות את השפעת המיעוטים (שלמעשה הם הרוב), להוציא קצת מונחים במרכאות כפולות ולהוציא, כמובן, גם את לשונו של המדבר במישרין. שיטת המתירנות הקיצונית של הסיסמה דלעיל, כנראה, אינה גורסת מונחים וביטויים לועזיים, השגורים בפי העם. גישה ליברלית קיצונית כלפי שפה בנוסח אמריקה אינה מאשרת ז'ארגון בבחינת עירוב תחומין ולא קליטה של מלים אין מספר מלשונות זרות. העורכים נוטים לשפה הפשוטה, בעלת השרשים בפי בני העם, דוברי הלשון מדורי דורות. כך הוא לגבי צירופי-לשון וגם בתחום הדקדוק. העסיסיות שבלשון זו, השורשיות שבה, העממיות שבה היא המעשירה את לשון העיתון ומפרה אותה. עיתונות זו שוללת גם את הלשון הערירית, הערטילאית, המנותקת, של האנטליגנציה ומעדיפה מלה אנגלו-סאקסית בת הברה אחת או שתיים ממלה "אינטליגנטית" ממקור לאטיני ויוני. אולם המונח הלועזי או הדיבור המשובש שבפי המהגרים אין לו מקום בעיתון.

את מאמר הגמרא "פוק חזי, מאי עמא דבר" אין מחילים על הלשון העילגת של מהגרים חדשים בחברה, לשון שעדיין לא נתגבשה, לשונן של "גלויות" שלא התמוגו. ואם פירוש המקורי של המאמר הוא "דבר שהוא ספק לך, צא וראה היאך הציבור נוהג", הלא לגבי הלשון ודאי הוא מכון לארמית המדוברת, בת מסורת של אלף שנים באומה, שישבה על אדמת בבל מימי בית ראשון!

מה מתאימים כאן דברי אורי סלע בסקירתו על תרגום שלום עליכם מאת דב ירדן, שנתפרסמה בגיליון חג של אחד העיתונים בארץ: "העברית הרחובית ילידת יום היא, שטוחת מבצע ודלילת משמעות. לעומת הרב-ממדיות של היידיש המדוברת היא מציגה חד-ממדיות נטולת עומק".

נעיין גם בעיתונות היידיש בארה"ב. בימי שקיעתה של עיתונות זו, שהאירה את הדרך לבית ישראל בתפוצות, הגיעה השעה להתבונן ולחקור בנתיבותיה ונפתוליה. שלוש תקופות בתולדותיה של לשון עיתונות זו. בראשונה, החל בשנות השבעים במאה התשע עשרה, אימצה שפה אינטליגנצית כביכול והרבתה להכניס מונחים וביטויים גרמניים. אופייני לה הניתוק מן "ההמון" והשאיפה למחזה של "תרבות וציביליזציה" על ידי שימוש במה שמכונה "דייטשמעריש". אחרי כן ב"פאָרווערטס", העיתון שזכה לתפוצה הגדולה ביותר בעיתונות היהודית, הן בגולה והן בארץ, פנה העורך אב' פהן אל ציבור המהגרים המעורב והרבה במונחים אנגליים בהתאם למטרתו להמריץ את ההסתגלות וההתערות בחיי אמריקה. שפת ה"פאָרווערטס" נודעה למשל ולשנינה כ"פאָטטיטע" ¹ יידיש או כ"ווינדע" ² יידיש, ו"ארגון יידי-אנגלי, המעדיף לעז מיידיש במאות מונחים וצירופי לשון, ולעתים קרובות גם מסלף את האנגלית. באוזניו של עולה מארצות

1. מן potato - "תפוח אדמה" באנגלית - מלה זו באה

בו"ארגון זה במקום המלה המקובלת ביידיש.

2. window - "חלון" באנגלית - כנ"ל בהערה הקודמת.

המערב היום היא דומה לעברית המדוברת בחוגים
ה"האינטליגנטיים" בישראל, שנתפשטה גם בעיתונות.

ולנוכח שפת פלאיים זו של "פאטיטע יידיש" גדלה
הכרה בארה"ב, שהמתנכר למורשת לשוננו הריהו כמתנכר
למורשת עמו, והוא שולל גם את עצמו. בהשפעת העיתון
דער טאג, שנוסד בשנת 1915, סרו העיתונאים מדרך
עקלתון זו של השימוש באנגלית, וכמו בסיפור הידוע מצאו
את האוצר טמון בביתם. הם גילו את ערכה ויופייה של
השפה המקורית בנכסי המסורת היידית, השמורה בעל פה
בחוגים, שלא נסחפו עם זרם ההתבוללות ועם נטיית
ההתנגדות וההתעטפות בטלית לא-להם. ולכן בשלב השלישי
– תקופת הבגרות בעיתונות היידיש – אנו מוצאים מלים בין-
לאומיות בתחומי מדע וחידושי חיינו במאה העשרים, אדרבה
ובכבוד גדול! מלים בדומה לטלפון וטלוויזיה, פסיכולוגיה
וטצ'ולוגיה, לבנטיניזם, דטאנט – אלה הן מלים פשרות
למהדרין מן המהדרין. אבל "אתי" במקום "מוסרי" לא!
"פרמאנטי" במקום "תמידי" – לא ולא! כללו של דבר –
להוציא את הישן מפני החדש – לא! להכניס את החדש
במקום שיש צורך בו – כן.

וראי לנו לעיין במבחר מלים מעיתונות היידיש
באמריקה ובמקביל להן במלים מן העיתונות העברית, כדי
להכיר בנטיית המנגדות שבשתי הלשונות.

ואין אני בא כאן בהצעה מעשית של תחליפים בעברית
ללעזים שבשימושנו, אלא להראות, כיצד היידיש שומרת
על האוצר העברי ומעדיפה אותו מן האוצר ה"בין-לאומי".

בעיתונות ישראל	ביידיש שבאמריקה	בעיתונות ישראל	ביידיש שבאמריקה
אלטרנאטיבה	ברירה	סרבילי	הכנעהדיק
אוריגינאל	מקור	(-בהכנעה-)	
אינדיבידואלי	יחידיש	פטיט	טל מטרדיק
אינטרסנט	גוגע-בדבר	(-אאותיות)	
אינטרפּרעטאציע	פירוש	טל ומטר-	
ארגומנט	טענה	פארטיקולרי	פּרטימדיק
פּוס	בעל-הבית	פּר	יושרדיק
	(באלעבאס)	(-ביושר-)	
וולגארי	בור	פרונטיבי	מניעהדיק
טמפּראמנט	מזג	(מן -מניעה-)	
קט	סדר	פרופאנאציע	חילול-השם
סיטואציע	מצב	פּריביליגיה	זכיה
סימולטאני	בעת-מעשהדיק	קונטו	חשבון
	(מן -בעת מעשה-)	קונצנסוס	הסכם-פולם
סיסטמה	שיטה	קונסקונטי	פועל יוצאדיק
קאמפּטער	זמן	(-פועל יוצא-)	
קנילי	עובר בטל	קונפליקט	סתירה, פלונתא
קנסואלי	חושמדיק	קונצסיה	הנחה
	(מן "חוש, חושים")	קונצפציע	השגה, השקפה
סנסאציונלי	מרעש-עולמדיק	קונקרט	ממשותדיק
ספּריטואלי	רוחניותדיק	קאלקולאציע	חשבונען
סקטה	כת	קלאבאנטי	שייכותדיק

1. [consensus, ולא כפי ששגור בפי נואמים (ובהם הדיוטות רמי מעלה) -קונצנסוס. - מ"מ]

2. [ב"חצי נחמה" של אחד העם: "הסכמה פללית". - מ"מ]

צא וראה: היידיש האמריקנית שואבת ממקורותיה של
הלשון העברית; העברית הישראלית שואלת מן הלועזית!
לנוכח "סיטואציה" זו תבינו לנפשו של עולה בן תרבות
מארצות המערב במגעו הראשון עם הלשון העברית שבעיתונים
- שהיא - בלשון חכמי ימינו - "שוק טוטאלי"!
הוא רואה בזה לבנטיניות במלוא תכונותיה הידועות,
דהיינו:

(א) שטחיות אינטלקטואלית - המלים אינן פריטים בודדים;
הלא הן כנטיעות בעלות שרשים בקרקע רוויה. המלים הן
ערכים - מלה ובת-קול לה, מלה ורמיוזותיה. למשל: לפני
ימים אחדים שמעתי מפי עיתונאי את הביטוי "מסע הצלב",
והצעתי לו במקומו "מלחמת מצוה".

(ב) גיחוך של פטפטנות - לפני זמן-מה נשמע בטלויזיה
מפי אדם רם-המעלה: "אנו מנתחים בצורה אנאליטית (!)" -
כאילו לשתי המלים משמעויות שונות! ובעיתון אחד ראיתי:
"רוב עבודות התרגום שנעשו במסגרת המרכז לבלשנות
שימושית היו בתחומי הרוח כגון... לינגויסטיקה".

(ג) טשטוש המחשבה ע"י סילוף הדיבור - ומאמרי ביקורת
ספרות בירחונים ושנתונים לא אחת באים להסוות את ערפול
המחשבה ע"י מינוח לועזי. יש בהם משפטים שלמים
ב"טרמינולוגיה רדונדאנטית" ו"פראזולוגיה אי-רלבאנטית"
ה"מפברקת את האבסורד הטוטאלי".

(ד) זרות חזקת וצורמת את האוזן - בסקירה על
תיאטרון בעיתון של ראש-השנה: "אירועים אלה שכולם
נראים טריביאליים מאוד". והרושם נוצר, שכל המאמר הוא

טריביאלי. ובמאמר על חיי היהודים באמריקה אתה מוצא קונטיננט. מדוע זה עדיף מ-יבשת? ונוכיר את המונח בשימוש כללי - אסיסטנט. כמה מוזרה המלה! במקורה הלועזי יש לה מערכת שלמה של גזרים: שמות-עצם, שמות-תואר, פעלים. בעברית זו מלה יתומה, ערירית ומנותקת. והנה כותרת בעיתון יומי - בביאנלה של סאו-פאולו, ומלומדים לא יוכלו לפענח את האנדרוגינוס הזה, המובן ופשוט כל כך במקורו האנגלי.

ה) התגדרות המראה על ריקנות ועל תסביך נחיתות - רבשע, הגם בתלמוד תורה אנו זקוקים לקחת מאחרים? בחוג לתלמוד באוניברסיטה מופיעים טיוטות! ומה יפלא אפוא, אם באשדוד מקימים סיטי, ובתל-אביב דיזונוף סנטר. בניו-יורק ובשיקאגו אין "סיטי" אפילו באנגלית, אך בכרך אשדוד בונים "סיטי".

ו) השימוש בלועזית אף מוסיף על הפער החברתי - הלא כל המלים שאולות ללא צורך מלשונות אירופה, הרחוקות מאוד מאוזן של ה-צבר, ובעיקר מאוזן של בן עדות המזרח. לא זו בלבד שהוא חייב ללמוד על ר' בער ממזריטש... שהוא הופכו ל-ר' בֶּער ממְזריטש³, אלא שבדי להיות, כביכול, בן תרבות המערב - עליו לרפוש עשרות מלים לועזיות הקשות למבטאו.

ואם תאמר, הלא יש גופך מסוים בלועזי, שאין בעמיתו העברי; אמת ויציב; אלא שזו "אמת" הרחוקה כל כך מן

3. שמעתי מפי מר יצחק שבטיאל.

היפה". אי אפשר לתרגם בנאמנות ודייקנות שלמה. וכבר אמרו חז"ל: "המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי". ולעתים תכופות יהרהר המהרהר: למה לי לנקוט עברית לקייה? הלא עדיף מזה לדבר אנגלית שפיה.

הגיע לידי כתב-יד של מאמר, שחיבר ד"ר טוביה פרידמן, מלומד בעל רמה, עורך, ולשעבר נשיא כנסת הרבנים באמריקה, והנה מדבריו החודרים לעניינינו:

"לפני זמן מה נתפרסם מאמר בעטו של מנהיג פוליטי דגול. המאמר היה מתייבל במלים פאופורטניזם, טרואיזם, אספוקטיזם וכדו'. אותו מנהיג עומד בראש מפלגה הדוגלת בזכויותינו ההיסטוריות על אדמת אי. ניתן לשאול: ומה לגבי מורשתנו הלשונית, שאין עוררין עליה לא מבחוץ ולא ולא מבפנים, אלא מכרסמים אותה בכל פה דוקא מבפנים?"

סוף דבר: האנגלית דוחקת את רגלי העברית באוניברסיטאות, בחברה הגבוהה, בממשלה. הגם העיתונאים ראוי להם שיפגעו במשלח ידם ושליחותם?

כבר כתב בשעתו נחום סוקולוב:

"לא לעשות כמקילקלים שבהם, אלא כמתוקנים שבהם... הרדיפה... והנטייה ללעז הן לעג מר למול החופש" (העולם 1932, "במה תזכה העיתונות את ארצה").